

WERKEN AAN NETWERKEN IN DE HULPVERLENING AAN MIGRANTEN

Met het ecogram als werkmodel

Mieke SCHROOTEN¹ en Stefanie DE BROUWER²

Internationale migraties zijn een complex fenomeen, dat – hoewel van alle tijden en van alle plaatsen – toch aan nieuwe ontwikkelingen onderhevig is. In deze tekst wordt ingegaan op de vraag hoe sociaal werkers vandaag het sociaal kapitaal van migranten in hun land van bestemming kunnen vergroten. Wanneer men vanuit de hulpverlening de sociale netwerken van migranten wil verstreken, kan het werken met het ecogram zeker zijn diensten bewijzen.

Het sociaal werk uitgedaagd

Hoewel mensen doorheen de geschiedenis altijd al in interactie met elkaar hebben geleefd, zijn de onderlinge contacten en verbanden veel intenser en grootschaliger geworden in onze huidige wereld. Door de globalisering zijn afstanden gemakkelijker dan ooit tevoren te overbruggen. Zowel ideeën, producten als mensen steken steeds vaker en sneller de grens over. Deze trend is duidelijk herkenbaar in het stijgend aantal internationale migraties. In 2007 leefden naar schatting 200 miljoen mensen, ongeveer 3 procent van de wereldbevolking, buiten hun

geboorteland. Deze internationale migratiestromen zijn complex en diffuus, zowel op het vlak van land van herkomst en bestemming als qua migratiemotief en –duur. Bovendien leven hedendaagse migranten in een omgeving die gekenmerkt wordt door nieuwe mogelijkheden om contact te houden met elkaar en met het thuisfront. Moderne communicatiemiddelen zoals Skype, sociale netwerksites of mobiele telefonie spelen hierin een centrale rol (Schrooten 2011, 2012).

Sociaal werk wordt, net als allerlei andere beroepen, beïnvloed en uitgedaagd door deze snel veranderende wereld. De toenemende migratie in de wereld stelt het sociaal werk voor belangrijke uitdagingen: hoe kan sociaal werk bijdragen aan het reduceren van ongelijkheid binnen en tussen regio's? Hoe kan sociaal werk verzekeren dat aan de rechten van migranten wordt voldaan? Hoe kan sociaal werk een brugfunctie vervullen tussen transnationale relaties? Welke bijdrage kan sociaal werk leveren in de strijd tegen het toenemende racisme en xenofobie in de landen van bestemming? Hoe kan sociaal werk het sociaal kapitaal van migranten vergroten in

1 Docent Sociaal Werk, Hogeschool-Universiteit Brussel en PhD student, Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre (KU Leuven). Contact: mieke.schrooten@hubrussel.be.

2 Alumna Sociaal Werk, Hogeschool-Universiteit Brussel, en medewerker Werkgroep Integratie Vluchtelingen Mechelen. Contact: stefanie.debrouwer@vluchtelingendienst.be.

hun land van bestemming? Op welke manier kan sociaal werk bestaande methodieken en kennis toepassen op een doelgroep met een andere etnische achtergrond?

In deze tekst willen we een aanzet tot antwoord geven op één van deze vragen, namelijk: hoe kunnen sociaal werkers het sociaal kapitaal van migranten vergroten in hun land van bestemming? Zowel tijdelijke als langdurige migranten, vluchtelingen, mensen zonder wettig verblijf, slachtoffers van mensenhandel, niet-begeleide minderjarigen, volgmigrant of studiemigrant kunnen bij de hulpverlening terecht komen. In dit artikel kiezen wij er dan ook voor om de overkoepelende term 'migranten' te gebruiken voor alle mensen die verblijven in een ander land dan hun geboorteland.

Het uitbouwen van sociale netwerken

Hoewel voor sommigen de migratie naar een ander land dan hun geboorteland zonder noemenswaardige moeilijkheden verloopt, is dit voor vele anderen een moeilijk en pijnlijk proces. Wanneer ze in België aankomen, zijn veel migranten nog niet op de hoogte van de gebruiken en wetten in ons land. Een goed netwerk zou deze mensen kunnen wegwijs maken en hen kunnen ondersteunen tijdens de eerste – vaak moeizame – kennismaking met hun nieuwe thuisland. Maar heel wat migranten – zeker zij die hun geboorteland moesten ontvluchten omwille van hun veiligheid – zijn hun bestaande netwerken grotendeels kwijtgeraakt toen zij hun land van herkomst verlieten en hebben moeite om in België een netwerk op te bouwen.

Onder andere hun migratiegeschiedenis, etniciteit, religie en de geografische locatie van hun nieuwe woonomgeving kunnen hierbij een rol spelen. Maar ook (het ontbreken van) de kennis van de talen die nodig zijn om contacten

te leggen met de autochtone bevolking heeft een belangrijke invloed op de mogelijkheid om al dan niet sociale netwerken uit te bouwen in hun nieuwe land.

“Omdat het vormen van een netwerk met de autochtone bevolking vaak niet vanzelfsprekend is, richten veel migranten zich in de eerste plaats tot landgenoten of hulpverleners.”

Voor vluchtelingen is het vaak nog moeilijker om contacten te leggen dan voor bijvoorbeeld arbeidsmigrant. Verschillende factoren spelen hierbij een rol. Als eerste worden alle vluchtelingen voor, tijdens of na hun vlucht geconfronteerd met verlies. Dit kan gaan om het verlies van hun gevoel van veiligheid, het verlies van familieleden of vrienden, het verlies van bestaanszekerheid of het verlies van status en identiteit. Ook hun juridisch statuut speelt een belangrijke rol. De asielpcedure in België kan jaren aanslepen en de onzekerheid over hun toekomst is vaak groot. Voor veel vluchtelingen staat de enorme onzekerheid omtrent hun verblijfsstatuut het uitbouwen van een sociaal netwerk in de weg.

Omdat het vormen van een netwerk met de autochtone bevolking vaak niet vanzelfsprekend is, richten veel vluchtelingen – maar ook andere migranten – zich in de eerste plaats tot landgenoten of hulpverleners. Ze kunnen sterk steunen op deze hulpverleners en zich soms zelfs heel afhankelijk van hen opstellen. Hulpverleners staan voor de belangrijke uitdaging om ook deze groep cliënten te empoweren. Dit kan onder meer gebeuren door hen bewust te maken van hun eigen netwerk en hulpbronnen. Dit sociale netwerk levert immers vaak sociaal kapitaal dat migranten kunnen aanwenden om hun leven verder uit te bouwen.

Drie dimensies van sociale steun

Sociale netwerken kunnen verschillende functies vervullen. De wetenschappelijke literatuur onderscheidt over het algemeen drie dimensies van sociale steun: informatieve, instrumentele en sociaalpsychologische (Pauwels, Clycq & Timmerman 2010).

Informatieve steun bestaat uit het geven van informatie, kennis of advies. Dit kan betrekking hebben op allerlei zaken, gaande van juridische informatie over de asielpprocedure of het juridisch statuut waarin iemand zich bevindt, van advies over het zoeken en vinden van een woning of job tot de toegelaten inhoud van een PMD afvalzak. Migranten kunnen deze informatie zowel via formele kanalen als informele kanalen vergaren.

Instrumentele steun is heel concrete, tastbare hulp, in de vorm van goederen, diensten of geld. Deze hulp is voor veel mensen die net aankomen in een nieuw land ontzettend belangrijk. Hoewel sommige organisaties voorzien in voedselpakketten en noodhulp, doen veel migranten vaak beroep op hun sociale netwerk voor deze vorm van steun. Deze steun is overigens niet altijd 'gratis': nieuwkomers zitten vaak in een afhankelijke situatie en kunnen soms slechts tegen betaling bepaalde hulp of informatie vinden op de informele markt (Pauwels, Clycq & Timmerman 2010: 232).

Een netwerk voorziet ook in **sociaalpsychologische steun**. Om te beginnen bouwen mensen hun identiteit op in interactie met de groepen waarin zij leven en het emotionele belang en de waarde die mensen aan deze groepen hechten. Voor een positief zelfbeeld en het geloof in de eigen waarde zijn sociale contacten dus zeer belangrijk. Psychosociale steun houdt daarnaast ook gezelschap, een luisterend oor, troost, aanmoediging en aandacht in.

Het sociaal netwerk in kaart brengen

Een eerste, belangrijke stap om het sociaal kapitaal van migranten te vergroten is om samen met hen hun sociaal netwerk in beeld te brengen. Dit kan bijvoorbeeld aan de hand van een ecogram, een instrument dat in 1975 ontwikkeld werd door Ann Hartmann om de hele omgeving van een individu in kaart te brengen.

Het ecogram is gebaseerd op de ideeën van de **systeemtheorie**. Vóór de jaren vijftig werd het individu gezien als een op zichzelf staand wezen en werden de problemen en noden van een persoon enkel geanalyseerd door te kijken naar het individu zelf. De sociale omgeving werd in de hulpverlening buiten beschouwing gelaten. De systeembenadering maakte een eind aan deze manier van hulpverlening. Hulpverleners erkenden het belang van de wisselwerking tussen het individu en zijn omgeving en gingen het individu bekijken als een deel van een 'systeem', een groep van (twee of meer) mensen met een gemeenschappelijk doel en een zekere mate van betrokkenheid gedurende een bepaalde periode.

De **ecologische benadering** is nog ruimer dan de systeembenadering. De manier van werken is gebaseerd op het genogram van de systeemtheorie, dat alle relaties binnen een familie in kaart brengt. In het ecogram worden alle sociale contacten van een persoon, dus niet enkel de familiale relaties in kaart gebracht. De cliënt wordt zo het centrum van zijn eigen sociale netwerk.

Een ecogram is een "grafische voorstelling van het ecologisch beeld: de ruimere context waarin een cliënt is gesitueerd in het geheel van aanwezige en afwezige hulpbronnen. De kwantiteit, de intensiteit en de verscheidenheid van het sociaal netwerk van een individu of cliëntsysteem worden in beeld gebracht. Er wordt gebruik gemaakt van vaste symbolen. Een ecogram geeft weer wie

(familie, gezin, buren, buurt, school, werksituatie, hulpverleners) op welke wijze (via praktische hulp, emotionele steun, gezelschap, adviserende rol) welke rol speelt in het leven van de cliënt (krachtig, ondersteunend, neutraal, conflictueus).” (Vlaeminck, Malfliet en Saelens 2002: 101).

“ Een ecogram geeft weer wie op welke wijze welke rol speelt in het leven van de cliënt. ”

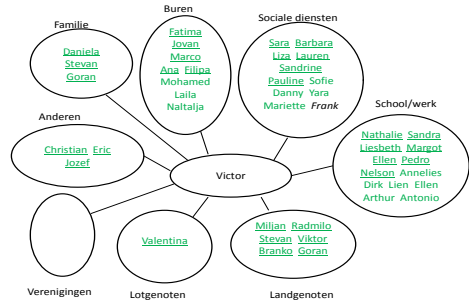
Het ecogram toont in één oogopslag de omvang en de verscheidenheid van het sociaal netwerk van de cliënt. Ter illustratie volgt het ecogram van Victor, die door Stefanie De Brouwer begeleid werd tijdens haar stage bij de Werkgroep Integratie Vluchtelingen in Mechelen.

Het verhaal en het ecogram van Victor

Victor is een man van 31 jaar oud, die anderhalf jaar geleden asiel aanvraag in België, samen met zijn echtgenote en twee zoontjes. Vier maanden geleden verliet het gezin het asielcentrum. Sindsdien verblijven ze in een lokaal opvanginitiatief. Tijdens zijn begeleiding bij de Werkgroep Integratie Vluchtelingen gaf Victor aan dat hij en zijn familie zich vaak eenzaam voelden in België. Het feit dat ze de rest van hun familie hadden moeten achterlaten in hun land van herkomst, speelde hierbij een grote rol. Victor vertelde ook dat hij moeite had met het opbouwen van een vertrouwensband met nieuwe mensen omwille van zijn verleden: “Ik vraag niet graag hulp aan mensen die niet mijn allerbeste vrienden zijn, mensen doen nooit zomaar iets om anderen te helpen. Als iemand iets doet voor jou, zal deze dit altijd onthouden en er ooit iets voor terugvragen, iets wat niet in proportie is met datgene wat hij voor jou gedaan heeft.”

Om een zicht te krijgen op zijn netwerk stelde Victor een ecogram op van de sociale relaties

die hij in België opgebouwd had sinds zijn aankomst.

Slechte, verstoorde relatie
Gespanssen relatie
 Neutrale relatie
 Goede relatie
Sterk ondersteunende en positieve relatie

Het valt onmiddellijk op dat Victor over een vrij uitgebreid netwerk beschikt, ondanks het feit dat hij nog maar een korte tijd in België woont. Omwille van zijn onzeker verblijfsstatuut spelen sociale diensten nog een grote rol in zijn sociaal netwerk. Van deze sociale diensten ontvangt hij vooral informatieve en instrumentele steun. Ook de groep ‘school’ is vrij goed vertegenwoordigd omdat Victor momenteel het inburgeringstraject volgt. Hier vindt Victor voornamelijk sociaalpsychologische steun. Maar zijn sociaal netwerk is nog ruimer en omvat ook buren, familie, land- en lotgenoten en anderen. Bovendien is de grote meerderheid van zijn sociale relaties positief en heeft hij geen conflictueuze relaties met mensen uit het netwerk dat hij in België heeft opgebouwd.

Ook Victor zelf was verbaasd te zien dat hij wel degelijk over een groot en sterk ondersteunend netwerk beschikte. Tijdens de bespreking van het ecogram werd hem duidelijk dat zijn gevoel van eenzaamheid veroorzaakt werd door zijn eigen gereserveerdheid. Zijn wantrouwen ten opzichte van anderen zorgde ervoor dat op momenten dat hij, wanneer hij steun nodig had

van zijn netwerk, dit niet vroeg. Dit thema werd verder opgenomen in de begeleiding.

Verschillende mogelijke doelen

Het in kaart brengen van een sociaal netwerk kan verschillende doelen dienen. Als eerste kunnen zowel de migrant als de hulpverlener een zicht krijgen op reeds bestaande relaties. Het visueel voorstellen van het netwerk biedt de mogelijkheid aan de migrant om zijn beeld over de sterkte van zijn netwerk bij te stellen, zoals in het voorbeeld van Victor. Door de relaties in zijn netwerk te analyseren kan hij onbenutte mogelijkheden opsporen en inzetten bij het oplossen van probleemsituaties. Een bijkomend voordeel van het werken met een ecogram is dat het ruimte biedt om ook de transnationale netwerken in kaart te brengen als mogelijke hulpbronnen. Het contact met familie en vrienden uit het thuisland kan namelijk een belangrijke steun zijn voor migranten. Overigens kan het ook duidelijk worden voor de migrant dat de relatie hulpverlener – cliënt slechts één van de vele (mogelijke) relaties in zijn netwerk is.

“ **Het visueel voorstellen van het netwerk biedt de mogelijkheid aan de migrant om zijn beeld over de sterkte van zijn netwerk bij te stellen.** ”

Bovendien worden ook eventuele leemtes in het netwerk zichtbaar. Het opstellen van een ecogram kan dan de basis vormen om te werken aan de uitbreiding van dit netwerk. Het ecogram kan ook gebruikt worden om de cliënt te laten tekenen hoe zijn netwerk eruit zag in het verleden en hoe hij het in de toekomst zou wil-

len hebben. Door het ecogram actief in te zetten in de hulpverlening en regelmatig opnieuw te bespreken kan het ook een werkinstrument worden om de evolutie in het sociaal netwerk te evalueren.

Een mogelijke andere toepassing van het ecogram ligt in het bespreken van vrijwillige terugkeer. Mensen die twifelen over het al dan niet terugkeren naar hun land van herkomst, kunnen bijvoorbeeld een vergelijking maken tussen hun sociaal netwerk in België en dat in hun land van herkomst. De hulpverlener kan dan samen met de cliënt bespreken welke groepen (school, bepaalde hulpverleners, werk) zouden wegvallen bij de keuze voor een illegaal verblijf in België.

De vergelijking van de perspectieven die iemand heeft met zijn netwerk in België en met het netwerk in het land van herkomst kan dan ook ondersteunend zijn voor de keuze om te werken naar terugkeer. Als legalisering van het verblijf in België niet (meer) mogelijk is, kan het ecogram ook ingezet worden bij het herstel van het netwerk in het land van herkomst.

Het verhaal van Jason³ als illustratie

Jason, een Nigeriaanse man van 46 jaar oud, verliet twee jaar geleden zijn geboorteland Nigeria. Hij kwam naar België om hier werk te zoeken en zijn echtgenote en kinderen, die achtergebleven waren in Nigeria, financieel te kunnen ondersteunen. Zijn verblijf in België verliep echter niet zoals gehoopt. Jason kreeg geen verblijfsdocumenten. Tijdens zijn begeleiding bij de Werkgroep Integratie Vluchtelingen werd duidelijk dat er weinig perspectieven waren op een legalisering van zijn verblijf. Jason kwam voor de keuze te staan: illegaal verblijven in België of terugkeren naar zijn geboorteland?

3 De namen die in dit artikel gebruikt worden, zijn fictief. Ook hebben we enkele veranderingen aangebracht in de verhalen van Victor en Jason, om hun anonimiteit te beschermen.

Bij het uittekenen van zijn sociaal netwerk in België en dat in Nigeria werd het Jason al snel duidelijk dat hij een veel uitgebreider netwerk had in Nigeria dan in België. Terwijl hij toelichting gaf bij de ecogrammen die hij had gete-

kend gaf Jason ook aan dat hij zijn familie erg miste. Het visueel maken en bespreken van zijn netwerken was voor Jason bepalend in zijn beslissing om terug te keren naar Nigeria.

Gebruikte literatuur

- De Brouwer, S. (2011). *'The Social Network': Het sociaal netwerk van vluchtelingen in Mechelen*. Niet-gepubliceerde scriptie. Brussel: Hogeschool-Universiteit Brussel.
- De Brouwer, S. & Schrooten, M. (2011) Sociale netwerken en de hulpverlening aan vluchtelingen. *Zorg en Welzijn* 17 (12): 34-35.
- Pauwels, F., Clycq, N. & Timmerman, C. (2010) Nieuwkomers in Vlaanderen - Meso en micro perspectieven. In: M. Martiniello, A. Rea, C. Timmerman & J. Wets (eds.) *Nouvelles migrations et nouveaux migrants en Belgique - Nieuwe migraties en nieuwe migranten in België*. Gent: Academia Press; pp. 177-250.
- Schrooten, M. (2011) Online gemeenschappen. In: *Een verhaal van één taal, één stad en drie continenten: De Angolese, Braziliaanse en Portugese bevolking van Brussel*, ed. Foyer, 86-88. Brussel: Regionaal Integratiecentrum Foyer Brussel vzw.
- Schrooten, M. (2012) Moving ethnography online: researching Brazilian migrants' online togetherness, *Ethnic and Racial Studies*, DOI:10.1080/01419870.2012.659271
- Vlaeminck, H., Malfliet, W. & Saelens, S. (2002) *Social Casework in de 21ste eeuw, een praktisch handboek voor kwaliteitsvol hulpverleners*. Mechelen: Kluwer.

Als begeleiden pijnlijk wordt

Teleurstelling, verbittering, onmacht, angst, ergernis, woede... gevoelens die soms in de weg komen te zitten tussen jou en diegene die je begeleidt. Pijn kan zorgen dat je de verbinding met jezelf kwijtgeraakt en dus ook de verbinding met de ander, en dat terwijl we nét in pijn vaak zo'n nood hebben aan verbinding. In

een vierdaagse vorming o.l.v. Corry Laura Van Bladel en Jürgen Peeters in Het Lotushuis te Westerlo op 5, 12, 19 en 26 juni 2012 wordt gewerkt met vergevingsprocessen en andere methodieken gebaseerd op het gedachtegoed van Geweldloze Communicatie, en met systemische opstellingen. Deelnemen kost 435 euro.

Info: www.deonderstroom.be,
tel. 0498 26 71 79